

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

KREITI YA 12

SEPEDI LELEME LA GAE (HL)

LEPHEPHE LA PELE (P1)

EXEMPLAR 2014

MEPUTSO: 70

NAKO: 2 diiri

Palomoka ya matlakala a dipotšišo ke 10.

DITAELO LE TSHEDIMOŠO

1. Lephephe le, le arotšwe ka dikarolo tše THARO, e lego ya A, ya B le ya C.

KAROLO YA A: Tekatlhaologanyo (30)
KAROLO YA B: Kakaretšo (10)
KAROLO YA C: Diboepo le melao ya tšhomišo ya polelo (30)
(a) Tlotlontšu le tšhomišo ya polelo
(b) Diboepo tša lefoko
(c) Temogo ya tšhomišo ya polelo ka tsinkelo (TTPT)

2. Araba dipotšišo KA MOKA.

3. Thoma karolo YE NNGWE le YE NNGWE letlakaleng le LEFSA.

4. Thalela mothalo mafelelong a karolo ye NNGWE le ye NNGWE.

5. Dikarabo di nomorwe go swana le dipotšišo.

6. Tshela mothalo mafelelong a karolo YE NNGWE le YE NNGWE.

7. Hlokomela mopeleto le tlhamo ya mafoko.

8. Nako yeo e akanywago ge go arabja lephephe le e ka ba ka tsela ye:

KAROLO YA A: Metsotso ye e ka bago ye 50.
KARABO YA B: Metsotso ye e ka bago ye 30.
KAROLO YA C: Metsotso ye e ka bago ye 40.

9. Ngwala ka bothakga le ka mongwalo wa go balega.

KAROLO YA A: TEKATLHAOLOGANYO**POTŠIŠO YA 1**

- 1.1 Bala ka go kitimiša mahlo, ka tsenelelo le tsinkelo ditšweletšwa tša go ngwalwa l ego bonwa tša ka tlase gore o tle o kgone go laetša mabokgoni a go araba dipotšišo.

SETŠWELETŠWA SA A**GO THWALWA GA BAŠOMI**

1.	Ge letšatši le ntšha nko e ba leemaema nageng ka bophara. Go iwa mešomong, dikolong, ditherišanong, meletlong le go phethagatša dinyakwa tše dingwe tša letšatši. Bomathinyane le bona ba phetha kgetho ya bona ya go se ye mešomong goba dikolong. Ba go phela ka bonokwane le bona ba hlakelela letšatši le lefsa ka dipeakanyo tša go dira bomenemene mola ba go hloka mešomo ba eja marapo a hlogo a gore phuthi e ka tšwa sethokgweng sefe letšatšing leo.	5
2.	Ba tletše mebila bana ba tšiekgalaka, e le ge ba leka bophelo ka go lahlela mangwalo a kgopelo ya mošomo gammogo le boitsebišophelo mafelong ao a fapanego. Ba kgeregela dikantorong tša mmušo ka lehutšo la gore letswele la mmušo le anywa ke bohle. Bangwe ba ya makaleng a phoraebete; mebaeneng; dikhamphaning, mabenkeleng le mafelong a mangwe a mešomo. Ge e le ka dikolong onfolopo ya ditokomane tša go kgopela mešomo e fofa ka godimo ga hlogo ya sekolo. Le ge naga ya rena e aparetšwe ke leuba la tlhokego ya mešomo, persente ya ba go šoma le yona e leka ka gohle go lwantšha tlhobaboroko ye.	10 15
3.	Kgatsintsing ye ya tlhokego le kabo ya mešomo, potšišo ke gore naa toka e a phethagatšwa? Mešomo e nyaka batho ba maleba bao ba ka phethagatšago dinyakwa tša yona ka bokgwari le botshepegi. Go na la dikokwane tše tharo tše di dirago gore mošomo o thabele motho yo a o šomago. Tšona ke bokgoni, maitemogelo gammogo le dithuto tše di fihletšwego. Kgabagareng ye ya kabo ya mešomo naa bengmešomo le balaodi ba ela dikokwane tše šedi ge ba thwala bašomi? Boitsebišophelo bja motho le matlalo a bohlatse ke tlhahlo ya maleba ya go hlokola batho bao ba swanetšwego ke mošomo woo. Sa go makatša ke gore se ga se seo se diregago mafelong a mangwe a mešomo ka mo nageng ye. Mešomo e na le mahlo, ge e le mmetlašapolatlala o betla a lebišitše gabo.	20 25
4.	Go na le mafelo a mantši a mešomo moo toka ya go thwala bašomi e phethagatšwago go tletše seatla. Dikokwane tša kabo ya mešomo di sekasekwa le go tsinkelwa la go nweša a mokgako. Bengmešomo, balaodi le makala ka moka ao a amegago kabong ya mešomo ba kopantšha dihlogo ba rerišana go lebeletšwe dinyakwa tša mošomo woo. Pele ga ge go ka tšewa sephetho sefe goba sefe, go lekolwa boitsebišophelo bja mokgopedi ka tsenelelo, bohlatse bjo bo filwego le bjona bja tsinkelwa gomme pholisi ya go thwala bašomi ya lebelelwa ka	30 35

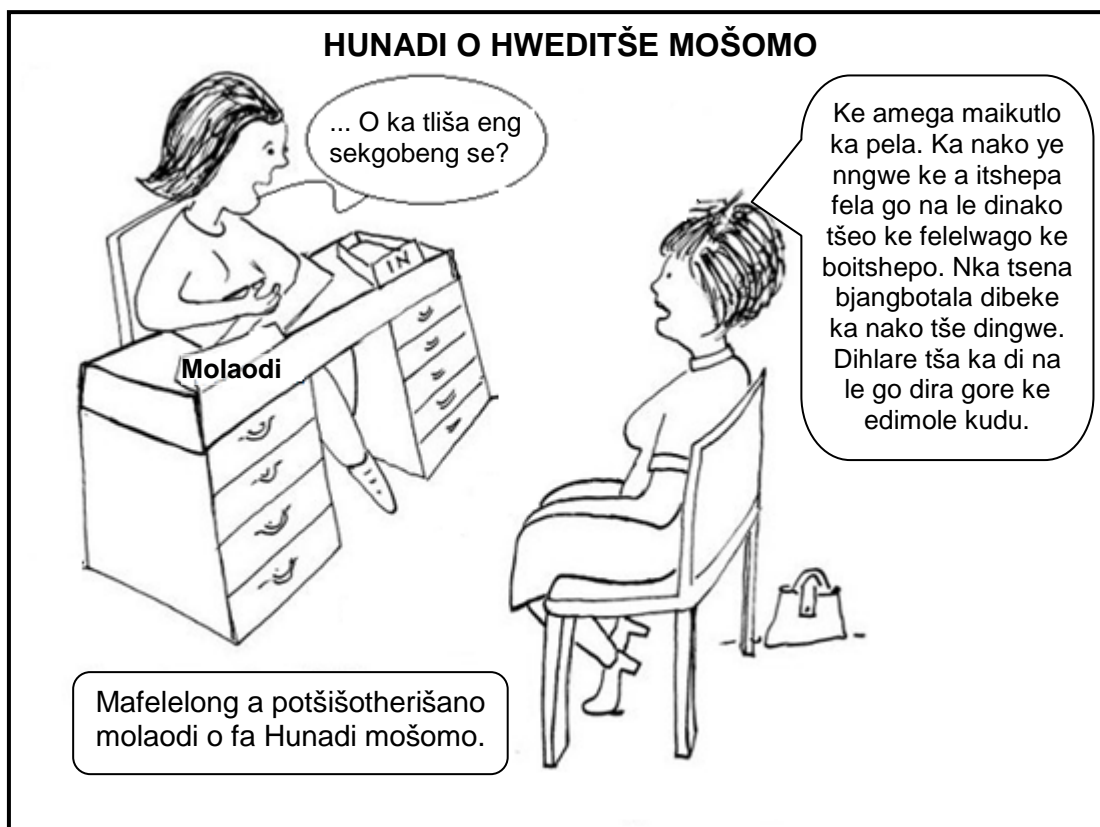
	šedi. Sephetho seo se tšewago ga se sa gore motho o thwetšwe mošomong, ke sa go laetša gore mokgopedi wa mošomo o dumeletšwe go tsenela dipotšišotherišano mabapi le mošomo woo. Sa go weša pelo ka mafelo a mohuta wo a mešomo ke gore mongmošomo goba molaodi ga se a dumelelwa go tšea sephetho sa go thwala bašomi a nnoši. Se sengwe sa go dira gore mafelo a mohuta wo a rwešwe diala ke gore go na le melao yeo e beilwego e bile e swanetšego go latelwa pele go kwalakwatšwa mošomo wo o itšego. Go swana le gore batho bao ba tswalanago le bengmešomo le balaodi ga se ba dumelelwa go dira dikgopelo tša mošomo. Kgethologanyo ya semorafe, lehloyo go ya ka mmala, bong le ditumelo gammogo le tshekamelo ka lehlakoreng le tee ga di nyakege mabapi le tša kabo ya mešomo. Sephetho sa go thwalwa ga bašomi le sona se laolwa ke dipoelo tša dipotšišotherišano. Mafelo a mohuta wo a mešomo bengmešomo ba thinyetšwa khuru gomme ba rolelwa kuane.	40 45 50
5.	Tsena mafelong a mangwe a mošomo o tla lla sello sa mahlomola. Bohwiriwiri go thwalweng ga bašomi bo ikepetše ka medu. <u>Mešomo e hwibiditše mahlo</u> e nyaka bao ba tswalanego le bengmešomo gammogo le balaodi. Ye ya mengwe mešomo e rekwa ka matsebetsebe a diranta. Ga go na le molao wo o latelwago ge go thwalwa bašomi. Mongmošomo goba molaodi o tšea sephetho a nnoši. Ge e le nakong ya potšišotherišano ga re sa bolela, molaodi o phethagatša tiro ye a nnoši. Ka lebaka la bomenemene, molekwa yo le ge a be a sa kgotsofatše dinyakwa, o fiwa mošomo woo. Mosadi yo mongwe o kile a re a tsenetše dipotšišotherišano mabapi le mošomo wa bolaodi, mongmošomo a re: 'Wo ke mošomo wa bolaodi. Ga o tsebe gore tša etwa ke tshadi pele di wela ka leopeng?' Taba ye e bontšha gabotse gore bokgoni, maitemogelo le dithuto ga go išwe felo ka tšona. Go lebeletšwe fela gore mokgopedi wa mošomo ke mang, ke wa morafe ofe, bong bjona bo reng, bj.bj.	55 60 65
6.	Batho ba go hwetša mešomo ka tsela ye e sego ya maleba, gantši e ba dikgwara lefaseng la mošomo, eupša bao ba o hwetšago ka tshwanelo e ba sentšwelakae go bengmešomo le go ikononi ya naga.	70

(Boitlhamelo)

- 1.1.1 Tsopola lentšu le TEE leo le laetšago gore batho ka moka ba amega ditiragalong tša letšatši temaneng ya mathomo. (1)
- 1.1.2 Ke ponelopele efe ye o bago le yona mabapi le diteng tša setšweletšwa se? (2)
- 1.1.3 Bapetša o be o fapantšhe ponelopele ya gago le seo se bolelwago setšweletšweng se go netefatša gore ponelopele ya gago ke ya maleba. (3)
- 1.1.4 Ka ntlha tše PEDI akaretša kgopolokgolo ye e tšweletšwago ke temana ya 4 le 5. (2)

- 1.1.5 Ka go lekodišiša temana ya 2, hlatholla seo o se gopolago mabapi le motho wa go nyaka mošomo. (3)
- 1.1.6 Hlaloša ka moo mantšu ao a sa tlwaelegago a go kotofatšwa temaneng ya 3 a dirišitšwego ka gona setšweletšweng se. (2)
- 1.1.7 Naa seema se se dirišitšwego temaneng ya 4 se laetša tshekamelo ka lehlakoreng le tee ka tsela efe? (2)
- 1.1.8 Mongwadi o šupa eng ka tirišo ya sekapolelo se se thaletšwego temaneng ya 5? (1)
- 1.1.9 Ke ntlha goba kakanyo fela gore toka ga e phethagatšwe mafelong a mangwe a mešomo? Thekga karabo ya gago ka lebaka. (2)
- 1.1.10 Ka go otlogoga hlaloša maikutlo a gago o lebeletše temana ya 6. (2)

1.2 SETŠWELETŠWA SA B

- 1.2.1 Sephetho sa go thwala Hunadi se re utollela eng mabapi le bolaodi mošomong wo? (2)
- 1.2.2 Bapetša seswantšho se le diteng tša setšweletšwa sa A, temaneng ya 5, malebana le polelo ya gore molaodi o phethagatša tiro ya potšišotherišano a nnoši. (2)

- 1.2.3 Polelo ya molekwa e re laetša eng go lebeletšwe maitemogelo a gagwe? (2)
- 1.2.4 Akanya dikarabo tše PEDI tše molaodi a bego a di letetše go tšwa go Hunadi. (2)
- 1.2.5 Na o bona molekwa yo e le wa maleba mabapi le mošomo wo? Thekga karabo ya gago ka lebaka. (2)

PALOMOKA YA KAROLO YA A: 30

KAROLO YA B: KAKARETŠO**POTŠIŠO YA 2**

Bala ka go kitimiša mahlo, ka tsenelelo le tsinkelo setšweletšwa seo o yago go se akaretša ka go kgoboketša dikgopolokgolo le dikgopolotlaleletšo tše bohlokwa ka mantšu a gago. Kakaretšo e ngwalwe ka mokgwa wa temana ya mantšu ao a sa fetego a 90.

ELA HLOKO:

1. Akaretša seo mongwadi a se bolelago mabapi le dintlha tše bohlokwa tša **bokamoso bja go phadima.**
2. Ngwala ka tsela ya temana.
3. Dintlha e be tše 7.
4. Bontšha **palo ya mantšu** mafelelong a kakaretšo.

TSELA YA GO YA BOKAMOSONG BJA GO PHADIMA

Taba yeo e ka lemogwago ke batho ka moka, ke gore bophelo bo tletše ka mathata. Ge o bona motho a na le bokamoso bja go phadima go ra gore o fetile ka gare ga mathata. Ga se gwa ba bonolo go fihlelela katlego yeo. Seo ke sešupo sa gore le ge motho a le ka gare ga mathata a a rilego a ka itirela dilo tše di botse. Ka gare ga mathata ga go seo se sa kgonegego. Selo sa mathomo seo se kgonegago ke katlego ge motho a ikemišeditše.

Motho o lokelwa ke go šoma ka thata mošomong wa gagwe, a tloge a kodumela bjalo ka moepathuse, gore a tle a kgone go ba le bokamoso bja go phadima. Boikgafo bophelong bo na le dikenywa tše di botse. Ka go realo go ka thwe katlego ya motho e diatleng tša gagwe. Motho yo o bonago a na le bokamoso bja go phadima, ke motho wa go emaema ka go dira se le sela. Go dula ka diatla go tliša mohlako le bodiidi.

Go bala dipuku ke go nyanya tsebo le bohlale tše di tlišago lesedi bophelong bja motho. Ka dipukung go hwetšwa tsebo yeo e ka thušago mmadi go atlega mo bophelong. Go ikgweranya le bagwera ba mmakgonthe ke se sengwe sa dibetša tša katlego bophelong bja lehono. Nako le yona e bohlokwa kudu. Motho yo a sa hlomphego nako dilo tša gagwe ga di sepele ka tshwanelo. Motho wa gona o tla re ge a re phaphara! A hwetša dithaka di mo šiile ka tema.

Sekolo ke se sengwe sa dikokwane tše bohlokwa katlegong ya motho. Mešomo ya sekolo e dirwa ka lerato, boikgafo le kgotlelelo go fetiša gore e dirwe ka kgapeletšo. Bokamoso bja go phadima bja moithuti yo mongwe le yo mongwe bo theilwe godimo ga go tsena sekolo ka tlhokofalo le boikgafo. Diphihlelelo tša maleba tša bokamoso bjo bo botse di ka bewa malekelekeng ke kgetho ye e nepagetšego ya dithuto ka gore kgetho yeo ke yona e laolago katlego ya motho mo bophelong. Kgetho ya dithuto ge e le ya maleba, bokamoso bo a phadima, eupša ge e se ya tshwanelo bo a phumphana.

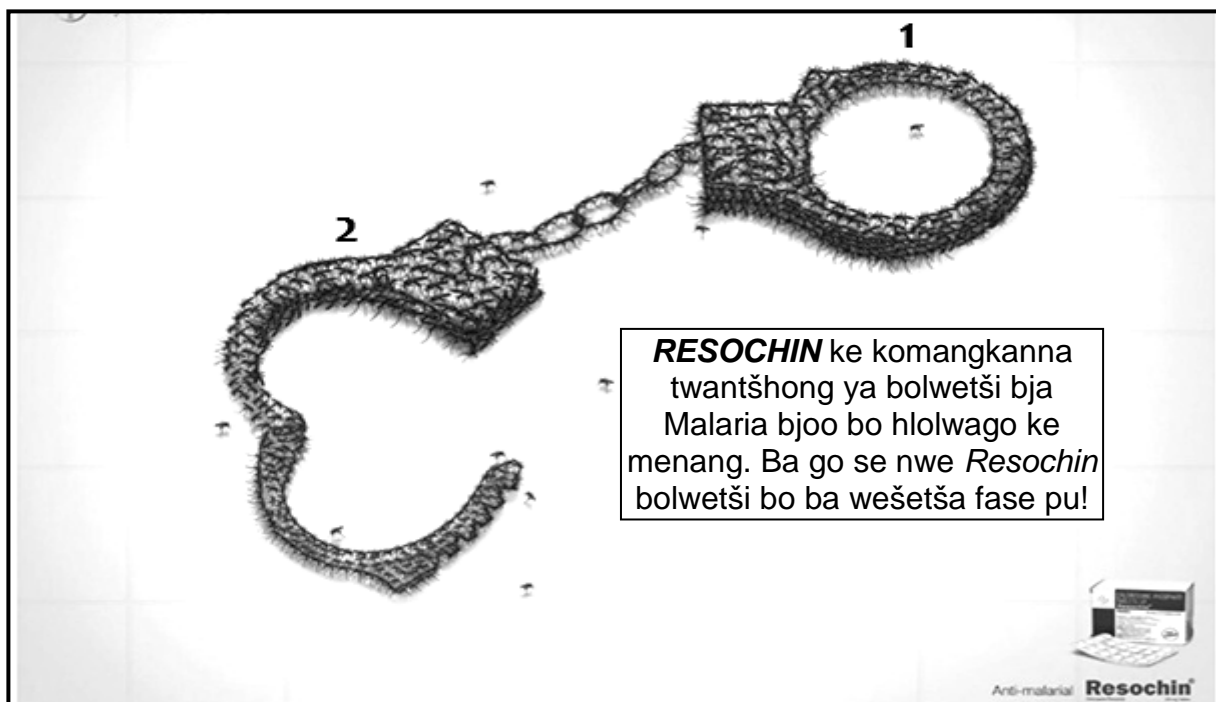
PALOMOKA YA KAROLO YA B: 10

KAROLO YA C: DIBOPEGO LE MELAO YA TŠHOMIŠO YA POLELO

- (a) Dithekniki tša papatšo le khathuni.
 (b) Tlotlontšu le tšhomišo ya polelo.
 (c) Dibopego tša lefoko.
 (d) Temogo ya tšhomišo ya polelo ka tsinkelo. (TTPT)

POTŠIŠO YA 3

Bala ka tsenelelo le tsinkelo **papatšo** ya ka tlase gore o tle o kgone go laetša mabokgoni a tlhathollo ya ditšweletšwa tša go bonwa ka go araba dipotšišo.

- 3.1 Ke jakone efe yeo e dirišitšwego ke mmapatši papatšong ya gagwe? Kgetha karabo ya maleba. (1)
- A Lefapha la tša Thuto.
 B Lefapha la tša Temo.
 C Lefapha la tša Maphelo.
 D Lefapha la tša Tšhireletšo. (1)
- 3.2 Efa molaetša wa go iphihla papatšong ye. (1)
- 3.3 Ka boripana hlaloša seo se tšweletšwago ke papatšo ye. (2)
- 3.4 Ke ka lebaka la eng dihaka di šomišitšwe bjalo ka sebetša se bohlokwa papatšong ye? (2)
- 3.5 Laetša ka moo tšhomišo ya maatla a tšweletšo ya menang e tanyago šedi ka gona papatšong ye. (2)
- 3.6 Na o bona leinagokwa le le dirišitšwego mo le laetša tswalano gare ga dipilisi tša *Resochin* le haka ya bobedi? (2)

[10]

POTŠIŠO YA 4

Bala ka tsenelelo le tsinkelo **khathuni** ya ka tlase gore o tle o kgone go laetša mabokgoni a tlhathollo ya ditšweletšwa tša go bonwa ka go araba dipotšišo.

- 4.1 Bontšha polelo ya mosadi yo ya kgethologanyo ka go kgetha karabo ya maleba. (1)
- A Ba bakoto ke banna.
B Dijo ke tla go fa.
C Ga ke nyake banna ba bakoto.
D O a tšwafa. (1)
- 4.2 Efa lentšu leo le dirišitšwego ke rakhathuni go laetša tshekamelo ka lehlakoreng le tee. (1)
- 4.3 Bontšha mošomo wo o phethwago ke lekopanyi mo khathuning ye. (1)
- 4.4 Ka ntlha e TEE akaretša molaetša wa khathuni ye. (1)
- 4.5 Laetša tswalano gare ga polelo ye e kotofaditšwego le peakanyo (kalo) ya khathuni. (2)
- 4.6 Hlaloša seo se laetšwago ke kopantšhomahlo gammogo le tirišo ya ditho tša mmele tša mosadi yo. (2)
- 4.7 Na o bona monna yo a tšwelelago khathuning a šetša polelo ya mosadi wa go mo fa dijo? Šitlela karabo ya gago ka lebaka. (2)
- [10]

POTŠIŠO YA 5

Bala ka tsenelelo le tsinkelo **setšweletšwa** sa ka tlase gore o tle o kgone go tšweletša mabokgoni a kwešišo ya dibopego le melao ya tšhomišo ya polelo go araba dipotšišo.

BOHLOKWA BJA MAITSHWARO

Ka letšatši la potšišotherišano, Thakgalang o be a apere borokgo bja go mo pata bja go bitšwa 'skinny jeans' bjo botalamorogo, masantase a serolwana, hempe ye khwibidu gomme borokgo a bo beile kgolekgole ka fase ga marago. Ka pelong o be a re: 'Ke tla ba bontšha gore 'colour blocking' ke eng.' Ruri go anegelwa ke go tingwa! Ba bangwe bao ba bego ba ba laleditše le yena ba be ba dutše fase ba letile ka boikokobetšo. **Yena o be a thwantšha mmotu wa gagwe a dutše a dira le pudula**, a tšere magang a go se fele le mogwera wa gagwe. Yena le mogwera yo wa gagwe e be e le monwana le lenala. Thakgalang ke lesogana le bohlale la go itshepa kudu. Bothata bja gagwe ke go kganya le go se eletšege.

Taba ga e lale! Go ile gwa thoma go kwagala gore le ge mothopasefoka potšišotherišanong e bile Thakgalang, o paletšwe ke go hwetša mošomo ka baka la maitshwaro a gagwe. Thakgalang ge a ekwa taba tše a bela madi, a biloša mahlo, a thoma go balabala nke moloi a swaregile a re: 'Ke a tseba gore ke Mdi Poo, ke kgale ke mmelaela.' O ile a tšwela pele a re Mdi Poo o bone fela gore yena a ka tla a kgona go šomela mmagwe a phala segatamarokgwana sela a se bitšago morwagwe. O ile a re o mmone le maloba ka letšatši la potšišotherišano kua khamphaning ya gabo a mo utswa ka leihlo la go laetša lehloyo. Thakgalang o ile a tšwela pele a re: 'Basadi bona ba a seleka! O ile a re Mdi Poo o netefaditše gore a thwale morwedi wa mogwera wa gagwe a tseba gore o tla itšhireletša ka la go re khamphani e be e nyaka go dira tekatekanyo ya bong.'

- 5.1 Fetolela lefoko le le kotofaditšwego go lebaka la bjale? (2)
- 5.2 Efa lehlaodi la mmala leo le laetšago gore borokgo bja Thakgalang bo be bo swana bonnoši, o be o bontšhe gore le bopilwe ka diripa dife tša polelo. (2)
- 5.3 Monwana le lenala ke mantšu ao a šomišwago mmogo. Bontšha malatodi a ona o be o hlame lefokofokwana la go kwagala ka ona. (2)
- 5.4 Fetolela polelothwii ye e thaletšwego go polelotharedi go laetša gore Thakgalang o be a sa kgotsofatšwa ke dipolelo. (2)
- 5.5 Na o a dumela gore leamanyiina leo le dirišitšwego mo le laetša gore Thakgalang ke yena yo a lebanwego ke mošomo? Thekga karabo ya gago ka go tsopola leamanyiina leo o be ofe tlhalošo ya lona. (2)

[10]

PALOMOKA YA KAROLO YA C: 30
PALOMOKA YA TLHAHLOBO: 70